

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2015. gada 6. februārī

lietā Nr. 2014-32-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aldis Laviņš, tiesneši Kaspars Balodis, Kristīne Krūma, Gunārs Kusiņš, Uldis Ņinis, Sanita Osipova un Ineta Ziemele,

pēc konstitucionālās sūdzības, kuru iesniegusi akciju sabiedrība „TUKUMA STRAUME”,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85. pantu un Satversmes tiesas likuma 16. panta 1. punktu, 17. panta pirmās daļas 11. punktu un 28.¹ pantu,

rakstveida procesā 2015. gada 20. janvāra tiesas sēdē izskatīja lietu

„Par Civilprocesa likuma 495. panta pirmās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam”.

Konstatējošā daļa

1. Saeima 1998. gada 14. oktobrī pieņēma Civilprocesa likumu, kas stājās spēkā 1999. gada 1. martā. Likuma 495. panta pirmā daļa noteica, ka par strīda pakļautību lemj pati šķīrējtiesa, arī gadījumos, kad kāda no pusēm apstrīd šķīrējtiesas līguma esamību vai spēkā esamību (turpmāk – apstrīdētā norma).

Saskaņā ar apstrīdēto normu pati šķīrējtiesa izlēma jautājumu par to, vai strīds ir pakļauts izskatīšanai šķīrējtiesā (turpmāk – šķīrējtiesas kompetences princips).

2. Satversmes tiesa 2014. gada 28. novembrī pasludināja spriedumu lietā Nr. 2014-09-01 (turpmāk – arī spriedums lietā Nr. 2014-09-01). Ar minēto spriedumu apstrīdētā norma, ciktāl tā liedz vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķīrējtiesas kompetenci, tika atzīta par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 92. panta pirmajam teikumam un spēkā neesošu no sprieduma pasludināšanas dienas. Savukārt attiecībā uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju lietā Nr. 2014-09-01 – SIA „HIPOTĒKU BANKAS NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA AĢENTŪRA” – apstrīdētā norma, ciktāl tā liedz vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķīrējtiesas kompetenci, tika atzīta par neatbilstošu Satversmes 92. pantam un spēkā neesošu no minētās juridiskās personas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

2015. gada 1. janvārī stājās spēkā likums „Grozījumi Civilprocesa likumā”. Saskaņā ar šā likuma 9. pantu no Civilprocesa likuma tika izslēgta arī 63. nodaļa, proti, nodaļa, kurā bija ietverta apstrīdētā norma.

2015. gada 1. janvārī stājās spēkā arī Šķīrējtiesu likums, kas regulē arī izslēgtajā Civilprocesa likuma nodaļā minētos jautājumus. Šķīrējtiesu likuma 24. panta pirmā daļa paredzēja līdzīgu tiesisko regulējumu kā apstrīdētā norma un arī ar spriedumu lietā Nr. 2014-09-01 tika atzīta par neatbilstošu Satversmes 92. pantam.

3. Akciju sabiedrība „TUKUMA STRAUME” (turpmāk – Pieteikuma iesniedzēja) uzskata, ka apstrīdētā norma neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Pieteikuma iesniedzēja esot bijusi atbildētāja vairākos šķīrējtiesas procesos Zemgales Apgabala šķīrējtiesā. Tomēr Zemgales Apgabala šķīrējtiesa neesot bijusi tiesīga izspriest pret Pieteikuma iesniedzēju ierosinātās lietas, jo strīds nebijis pakļauts izskatīšanai šajā šķīrējtiesā.

Pieteikuma iesniedzēja uzskata, ka apstrīdētā norma paredzot personas pamattiesību ierobežojumu, jo liedzot iespēju vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķīrējtiesas līguma spēkā esamību pat tad, ja pastāv pamatotas aizdomas par šāda līguma spēkā neesamību.

Civilprocesa likuma regulējums par izpildu raksta izsniegšanu sakarā ar šķīrējtiesas spriedumu nenodrošinot personas pamattiesību efektīvu aizsardzību. Proti, izpildu raksta izsniegšanas stadijā vispārējās jurisdikcijas tiesa neesot tiesīga izvērtēt šķīrējtiesas līguma spēkā esamību.

Apstrīdētajā normā paredzētais pamattiesību ierobežojums esot noteikts ar likumu, un tam esot leģitīms mērķis – mazināt vispārējās jurisdikcijas tiesu noslogojumu. Tomēr apstrīdētajā normā paredzētais pamattiesību ierobežojums neesot samērīgs ar tā leģitīmo mērķi. Proti, pamattiesību ierobežojuma leģitīmā mērķa sasniegšanai neesot nepieciešams tik būtiski ierobežot personas tiesības uz pieeju tiesai, un valstij esot pienākums nodrošināt personai iespēju vērsties vispārējās jurisdikcijas tiesā un pierādīt, ka tā nav piekritusi lietas izšķiršanai šķīrējtiesā.

Apstrīdētajā normā ietvertais šķīrējtiesas kompetences princips neizslēdzot iespēju, ka arī vispārējās jurisdikcijas tiesa izlemj jautājumu par strīda pakļautību šķīrējtiesai. Šāds šķīrējtiesas kompetences principa saturs izrietot arī no vairākiem starptautisko tiesību avotiem, piemēram, Ņujorkas Konvencijas par ārvalstu šķīrējtiesu nolēmumu atzīšanu un izpildīšanu.

4. Satversmes tiesas kolēģija 2014. gada 25. septembra lēmumā par lietas Nr. 2014-32-01 ierosināšanu nolēma, ka nav nepieciešams aicināt institūciju, kas izdevusi apstrīdēto aktu, – **Saeimu** – iesniegt atbildes rakstu, jo atbildes raksts ar lietas faktisko apstākļu izklāstu un juridisko pamatojumu jau bija saņemts lietā Nr. 2014-09-01.

Lietas Nr. 2014-32-01 ierosināšanas brīdī prasījums par apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam Satversmes tiesā vēl nebija izspriests.

Saeima atbildes rakstā lietā Nr. 2014-09-01 ir norādījusi, ka apstrīdētā norma atbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam. Tiesības uz taisnīgu tiesu pēc savas būtības tiek nodrošinātas arī šķīrējtiesas procesā, un šis process esot viens no veidiem, kādos persona var aizstāvēt savas aizskartās tiesības vai likumiskās intereses.

Apstrīdētā norma esot vērsta uz to, lai samazinātu vispārējās jurisdikcijas tiesu noslogojumu, ierobežotu pušu iespējas kavēt šķīrējtiesas procesu un nodrošinātu pušu strīda ātru izšķiršanu. Tādējādi tā aizsargājot citu tiesvedības procesa dalībnieku tiesības uz taisnīgu tiesu.

Apstrīdētā norma esot piemērota leģitīmā mērķa sasniegšanai, jo skaidri nosakot, ka vēršanās vispārējās jurisdikcijas tiesā par šķīrējtiesas līguma esamību vai spēkā esamību nav pieļaujama. Šos jautājumus atbilstoši apstrīdētajai normai izlemjot pati šķīrējtiesa. Saeimai esot plaša rīcības brīvība šķīrējtiesas procesa regulējuma noteikšanā. Savukārt

vispārējās jurisdikcijas tiesas šķīrējtiesu darbību kontrolējot izpildu raksta izsniegšanas procesā.

Vispārējās jurisdikcijas tiesas lielāka iesaistīšana šķīrējtiesas sprieduma kontrolē dotu personai iespējas savas tiesības izmantot ļaunprātīgi un novilcināt šķīrējtiesas procesu. Turklāt, ņemot vērā tiesvedības ātrumu valsts tiesā visās instancēs, esot skaidrs, ka tiktu zaudēta viena no būtiskākajām šķīrējtiesas procesa priekšrocībām – strīda izskatīšanas ātrums. Tādējādi apstrīdētās normas paredzētais sabiedrības ieguvums no efektīvas šķīrējtiesu darbības esot lielāks nekā šīs normas radītie atsevišķu personu tiesību ierobežojumi.

Secinājumu daļa

5. Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2014-09-01 nolēma, ka Civilprocesa likuma 495. panta pirmā daļa, ciktāl tā liedz vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķīrējtiesas kompetenci, neatbilst Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Minētajā spriedumā Satversmes tiesa arī secināja, ka valsts nav atbildīga par šķīrējtiesas procesu un persona ar savu brīvi pausto gribu var labprātīgi atteikties no konkrētā civiltiesiskā strīda izskatīšanas vispārējās jurisdikcijas tiesā. Tomēr personas brīvība atteikties no Satversmē garantētajām pamattiesībām sniedzas vienīgi tiktāl, ciktāl ir savienojama ar tiesiskas un demokrātiskas valsts tiesību sistēmas pamatprincipiem.

No Satversmes 92. panta pirmā teikuma un Latvijai saistošiem starptautiskajiem dokumentiem izriet valsts pienākums radīt tiesisku mehānismu, kas ļautu izvērtēt to, vai persona ir labprātīgi atteikusies no savām tiesībām uz taisnīgu tiesu. Savukārt šķīrējtiesu tiesiskā regulējuma avotos ietvertais šķīrējtiesas kompetences princips neizslēdz iespēju, ka šķīrējtiesas kompetenci varētu izvērtēt arī vispārējās jurisdikcijas tiesa.

Strīdu izskatīšana šķīrējtiesā samazina vispārējās jurisdikcijas tiesu noslogotību un nodrošina strīdu ātru un efektīvu izskatīšanu. Šķīrējtiesas procesam piemīt vairākas priekšrocības, un vispārējās jurisdikcijas tiesu noslogotības mazināšana un procesuālās ekonomijas veicināšana var būt leģitīms pamattiesību ierobežojuma mērķis. Tomēr likumdevēja izraudzītais mērķis – mazināt vispārējās jurisdikcijas tiesu noslodzi un tādējādi paātrināt citus tiesvedības procesus – nedrīkst apdraudēt tādu personas pamattiesību aizsardzību, no kurām persona nav labprātīgi atteikusies.

Satversmes 92. panta pirmais teikums paredz personas subjektīvās tiesības vērsties tiesā un aizsargāt savas aizskartās tiesības. Ja persona nav piekritusi lietas izskatīšanai šķīrējtiesā, tad šķīrējtiesas process un tā potenciālais iznākums var būtiski aizskart šīs personas tiesības. Šādos gadījumos personai ir jābūt tiesībām vērsties tiesā savu aizskarto tiesību aizsardzībai tieši un nepastarpināti, neatkarīgi no citu personu gribas vai rīcības.

Personas tiesības vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķīrējtiesas kompetenci nekavē šķīrējtiesas procesa norisi: jau uzsākts šķīrējtiesas process var turpināties, bet gadījumā, ja šķīrējtiesas process vēl nav uzsākts, tas var tikt uzsākts paralēli vispārējās jurisdikcijas tiesas procesam.

Satversmes tiesa arī secināja, ka Civilprocesa likumā ietvertais šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpildes procesa regulējums nav piemērots tam, lai katrā gadījumā varētu izvērtēt šķīrējtiesas kompetenci. Tāpat Saeimas uzmanība atkārtoti tika vērsta uz nepieciešamību noteikt šķīrējtiesas sprieduma apstrīdēšanas pamatus un kārtību (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 14., 15., 20. un 22. punktu*).

Satversmes tiesa ir arī secinājusi, ka Satversmes 92. pants neparedz obligātu valsts pienākumu nodrošināt ikvienas civillietas izskatīšanu vairākās tiesu instancēs. Likumdevējs ir tiesīgs ar likumu noteikt, kādas lietas ir katras tiesu iestādes kompetencē un cik instancēs dažādu kategoriju lietas ir skatāmas (*sk. piemēram, Satversmes tiesas 2002. gada 17. janvāra sprieduma lietā Nr. 2001-08-01 secinājumu daļas 3. punktu un 2013. gada 21. oktobra sprieduma lietā Nr. 2013-02-01 10. punktu*).

Pieteikuma iesniedzējas konstitucionālajā sūdzībā norādītie lietas faktiskie apstākļi un juridiskais pamatojums ir līdzīgi lietas Nr. 2014-09-01 ietvaros izvērtētajiem faktiskajiem apstākļiem un juridiskajam pamatojumam.

Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2014-09-01 jau ir izvērtējusi Pieteikuma iesniedzējas argumentus par apstrīdētās normas satversmību un šo normu ir atzinusi par neatbilstošu Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Līdz ar to Satversmes tiesai vairs nav nepieciešams atkārtoti vērtēt apstrīdētās normas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

6. Pieteikuma iesniedzēja ir lūgusi Satversmes tiesu atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no tās pamattiesību aizskāruma rašanās brīža. Par Pieteikuma iesniedzējas

pamattiesību aizskāruma rašanās brīdi izskatāmajā lietā būtu atzīstams 2008. gada 16. jūlijs. Šajā datumā, pēc Zemgales Apgabala šķīrējtiesas ieskata, ticis noslēgts līgums par strīda piekritību izskatīšanai šajā šķīrējtiesā, un kopš šā brīža šķīrējtiesa esot ieguvusi kompetenci izskatīt Pieteikuma iesniedzējas un SIA „ELAGRO” savstarpējos strīdus.

Līdz ar to Satversmes tiesai jāvērtē Pieteikuma iesniedzējas lūgums atzīt apstrīdēto normu par spēkā neesošu no tās pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

7. Satversmes tiesas likuma 32. panta trešā daļa noteic, ka tiesību norma (akts), kuru Satversmes tiesa atzinusi par neatbilstošu augstāka juridiskā spēka tiesību normai, uzskatāma par spēkā neesošu no Satversmes tiesas sprieduma publicēšanas dienas, ja Satversmes tiesa nav noteikusi citādi. Šī norma Satversmes tiesai piešķir kompetenci izlemt jautājumu par to, vai gadījumā, kad apstrīdētā norma sprieduma pieņemšanas brīdī jau ir zaudējusi savu spēku, būtu iespējams atzīt šo normu par spēkā neesošu no kāda brīža pagātnē (*sk. Satversmes tiesas 2011. gada 27. janvāra sprieduma lietā Nr. 2010-22-01 15. punktu*).

Satversmes tiesa spriedumā lietā Nr. 2014-09-01, lemjot par apstrīdētās normas atzīšanu par spēkā neesošu no SIA „HIPOTĒKU BANKAS NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA AĢENTŪRA” pamattiesību aizskāruma rašanās brīža, citastarp ņēma vērā to, ka apstrīdēto normu pieteikuma iesniedzējai piemērojusi vispārējās jurisdikcijas tiesa un ka tās piemērošanas sekas bija izpildu raksta izsniegšana šķīrējtiesas sprieduma piespiedu izpildei, kā arī tiesu izpildītāja uzsāktās izpildu darbības. Tādējādi, lai novērstu apstrīdētās normas radītās nelabvēlīgās sekas, apstrīdētā norma tika atzīta par spēkā neesošu no konstitucionālās sūdzības iesniedzējas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža (*sk. Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra sprieduma lietā Nr. 2014-09-01 21. punktu*).

No lietas materiāliem izriet, ka tiesiskā situācija, kurā atrodas Pieteikuma iesniedzēja, ir līdzīga tai, kurā atradās konstitucionālās sūdzības iesniedzēja – SIA „HIPOTĒKU BANKAS NEKUSTAMĀ ĪPAŠUMA AĢENTŪRA” – lietā Nr. 2014-09-01. Proti, Pieteikuma iesniedzēja bija atbildētāja vairākos šķīrējtiesas procesos Zemgales Apgabala šķīrējtiesā. Tomēr šķīrējtiesas kompetenci izskatīt konkrētos strīdus Pieteikuma iesniedzēja neatzina, jo uzskatīja, ka vienošanos par strīda pakļautību šķīrējtiesai tā neesot slēgusi un šāda vienošanās nav spēkā.

Lūdzot atzīt šķīrējtiesas līgumu par spēkā neesošu, Pieteikuma iesniedzēja vērsās vispārējās jurisdikcijas tiesā. Tomēr vispārējās jurisdikcijas tiesa atzina, ka prasījums par šķīrējtiesas līguma spēkā esamību nevarot būt izskatīšanas priekšmets vispārējās jurisdikcijas tiesā. Vispārējās jurisdikcijas tiesa izsniedza izpildu rakstus Zemgales Apgabala šķīrējtiesas spriedumu piespiedu izpildei, un Pieteikuma iesniedzēja tiesu izpildītājiem samaksāja par šķīrējtiesas spriedumos nolemto (*sk. Pieteikuma iesniedzējas konstitucionālo sūdzību un papildu viedokli lietā Nr. 2014-09-01 lietas materiālu 1. – 6. lpp. un 129. – 130. lpp.*).

Ņemot vērā minēto, Satversmes tiesa uzskata, ka Pieteikuma iesniedzējai ir jābūt nodrošinātai tādai pašai tiesību aizsardzībai kā konstitucionālās sūdzības iesniedzējai lietā Nr. 2014-09-01. Tādējādi, lai pēc iespējas novērstu apstrīdētās normas radītās nelabvēlīgās tiesiskās sekas arī attiecībā uz Pieteikuma iesniedzēju, apstrīdētā norma ir jāatzīst par spēkā neesošu no Pieteikuma iesniedzējas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30. – 32. pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

ievērojot Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra spriedumu lietā Nr. 2014-09-01, attiecībā uz akciju sabiedrību „TUKUMA STRAUME” atzīt Civilprocesa likuma 495. panta pirmo daļu, ciktāl tā liedz vispārējās jurisdikcijas tiesā apstrīdēt šķīrējtiesas kompetenci, par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 92. pantam un spēkā neesošu no konstitucionālās sūdzības iesniedzējas pamattiesību aizskāruma rašanās brīža.

Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

A. Laviņš